
– Forskjeller i språk og kultur fører til misforståelser

INTERVJU

TORI FLAATTEN HALVORSEN

tori.f.halvorsen@gmail.com

– Samisk uttrykksmåte er et speilbilde av historien til folket vårt, forteller kommuneoverlegen i Kautokeino. Hver dag jobber hun for en bedre helsetjeneste for den samiske befolkningen.

HELHETLIG: – Hvis man skal forstå det samiske, må man skjønne alt fra bunnen av. Foto: Ånne Kátjá Gaup

Les hele portrettintervjuet på samisk

Da Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad gikk på grunnfag friluftsliv i Alta, snakket ingen av foreleserne om det lokale naturfolket hun er en del av. Hun skvatt da hun til slutt fant én setning i pensumbøkene der samer var nevnt. Den handlet om Samuel Balto og Ole Nilsen Ravna, som i høy grad preget den norske polarhistorien. Setningen vekket noe i Ánne Lájlá. Hun ønsket å synliggjøre kunnskapen og innsatsen de samiske mennene gjorde sammen med Fridtjof Nansen.

I sommerferien mellom 2. og 3. år på medisinstudiet fulgte hun i sporene til heltene. Med sponsormidler og pressedekning gjennomførte hun og en kompis en strabasiøs ekspedisjon over Grønlandsisen, totalt 570 kilometer. Full av engasjement for samenes kultur og historie kom hun tilbake til UiT Norges arktiske universitet for å ta fatt på det tredje studieåret. Men heller ikke her fikk samene plass i undervisningen. Ingen snakket om deres helsetilstand eller helsetilbud.

OVER GRØNLAND: Med sin egen ekspedisjon ville Ánne Lájlá synliggjøre innsatsen de samiske mennene gjorde sammen med Fridtjof Nansen. Foto: Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad

Ánne Lájlá rakte ikke opp hånden for å etterlyse temaet. Først etter et par nye vintre og en deltagelse på en samisk helsekonferanse endret det seg. Fra da av har hun jobbet for at samene skal få et likeverdig helsetilbud med resten av befolkningen i hele Norge.

Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad

Født 1981 i Alta

Cand.med., UiT – Norges arktiske universitet, 2009

LIS-lege Kautokeino kommune, 2012–14 og Unicare Røros, 2014–17

Kommuneoverlege og fastlege, Røros og Holtålen kommune, 2018–21

Prosjektleder – Samisk helseteam / Saemien helasoedáehkie, 2020–23

Kommuneoverlege og fastlege, Kautokeino kommune, 2021–d.d.

Leder i Samisk legeforening, 2016–18

Leder i Sørsamisk helsenettverk, 2019–24 og nestleder 2024–d.d.

Spesialist i allmennmedisin og samfunnsmedisin, 2024

Den mørke historien sitter i kroppen

– Hvorfor sa du ingenting til foreleserne eller studielederne?

Jeg går rett på sak. Vi sitter i sofaen i det trivelige huset i Kautokeino, der hun bor sammen med sin trønderske ektemann og deres tre barn. På gulvet står en komse. En rekke familiebilder og en samisk brudelue med lange sølvhvite silkebånd er plassert på en hylle. Paret giftet seg for kort tid siden. Interiøret i stuen skal vi komme tilbake til, men først noen svar på mer kompliserte spørsmål.

– Hvis man skal forstå det samiske, så må man skjønne alt fra bunnen av. Det formidler jeg på foredragene mine og når jeg tar imot turnusleger her i kommunen, sier Ánne Lájlá. De siste årene har hun vært kommuneoverlege i hjemkommunen Kautokeino.

EGEN EKSPEDISJON OVER GRØNLAND: Vær og vind var like utfordrende som for de store polfarerne. Foto: Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad

Ánne Lájlá lurte på om kaffen er for sterk før hun fortsetter:

– Fornorskningen hadde ett mål, nemlig at samene skulle forsvinne. Politikken varte i 100 år, fra 1850 til 1950. Men også senere har det vært utestengelse og diskriminering av samer i storsamfunnet. Den følelsen sitter i kroppene våre fortsatt.

«Også senere har det vært utestengelse og diskriminering av samer i storsamfunnet. Den følelsen sitter i kroppene våre fortsatt»

På 1970-tallet fikk samene en oppvåkning. Den førte til større bevissthet rundt språk og kultur. Viktige milepæler var opprettelsen av Sametinget og ILO-konvensjonen om urfolks rettigheter, der Norge forplikter seg til å konsultere samene i saker som påvirker dem. Godt hjulpet av mange uttrykksfulle kunstnere og musikerne fra Sápmi har en ytterligere positiv utvikling skutt fart det siste tiåret. Ikke minst kvinnene oppnår stor anerkjennelse både i inn- og utland. Kunstneren Máret Ánne Sara har vært på Veneziabiennalen og stilles ut i Nasjonalmuseet og på Tate Gallery i London. I Den Norske Opera & Ballett vises Láhppon av Elle Sofe Sara.

– Kunstnerne uttrykker mye av den tause måten vi kommuniserer på i Sápmi. I tillegg har samisk ungdom begynt å stå på barrikadene. Det skjedde etter min studietid. Jeg følte meg fremmed og var i mindretall i Tromsø. Her i Kautokeino er det annerledes. 95 % av befolkningen snakker samisk, forteller Ánne Lájlá.

Den som tier, samtykker ikke!

Ánne Lájlá understreker at det finnes forskjeller i hvordan man kommuniserer på samisk og på norsk.

– Hadde du hatt samisk bakgrunn, hadde jeg kommunisert på en litt annen måte. Med deg er jeg mer direkte. Dessuten er det ukomfortabelt for meg å ha så mye fokus på meg selv. Jeg stiller opp for å fremme det jeg er opptatt av, ikke meg selv. Et samisk samfunn handler om et *vi*, ikke et *jeg*.

FIKK KREFT: – Jeg savnet storfamilien. Vi var for langt hjemmefra. Foto: Ánne Kátjá Gaup

Jeg kjenner at jeg som norsk intervjuer blir mer selvbevisst. Engasjementet til den milde kvinnen foran meg gjør meg mer nysgjerrig og lyttende.

– Vi skal ikke si direkte det vi tenker. Tier en same, betyr det ikke at vedkommende samtykker slik det norske ordtaket sier. Hos oss er det motsatt: Tier man, så samtykker man *ikke*! Det må man vite når man snakker med de samiske pasientene. Ellers blir det mange misforståelser.

«Hos oss er det motsatt: Tier man, så samtykker man ikke! Det må man vite når man snakker med de samiske pasientene»

– Hva mer må man vite?

– Det er det mange svar på. Historien vår gjør at det generelt er lav tillit til det offentlige. Særlig menn har liten tro på helsetjenesten. Mange har høyere tiltro til våre guvllár – folkemedisinere – enn til legene. Det er derfor å forvente at pasientene har gått dit før de kommer til legen. Hvis pasienten skulle fortelle om et slikt besøk, er det dumt å bli overrasket eller tenke negativt om det.

PÅ KONTORET: – Mange samer har større tiltro til guvllár – våre folkemedisinere – enn til legene. Foto: Ánne Kátjá Gaup

Både i kommuneoverlegerollen og som fastlege jobber Ánne Lájlá hele tiden med å bygge opp tillit. Det hjelper godt å ha fire samisktalende leger på kommunelegekontoret.

Klare seg selv

– *Birgejupmi* betyr å ordne opp på egenhånd. Det ligger dypt i oss. Pasientene kommer kanskje ikke med én gang de blir skadet eller syke, men dukker opp når komplikasjonene har oppstått. Det kan ha sine konsekvenser. Å klare seg selv – i samspill med naturen, egen storfamilie og slekt – er samtidig verdifullt og bærekraftig. Der har det norske samfunnet noe å lære. Ved dødsfall sier pasientene mine gjerne: «Men dødsdagen kommer man ikke forbi». Det er en slags nøkternhet i hva man kan forvente. Også av helsetjenestene.

Selvstendigheten gjør at tradisjoner føres videre. Ánne Lájlás sønn på 14 år stakk nylig ut en sen kveld med både sag og storkniv. Moren synes det var vel sent, men lot han gå da han fortalte at han hadde funnet en perfekt kjuke han ville sage ned, tørke og deretter lage en trekopp av.

SAMISKE TRADISJONER: – Kunst og kunsthåndverk er med på å føre kulturen videre. Foto: Anne Kátjá Gaup

«Ved dødsfall sier pasientene mine gjerne: ‘Men dødsdagen kommer man ikke forbi’. Det er en slags nøkternhet i hva man kan forvente. Også av helsetjenestene»

– Men det å skulle klare så mye selv, gir også ulemper. Noen av våre unge menn sliter med depresjon og i ytterste konsekvens suicidalitet. De unge reineierne går alene på fjellet i lange perioder mens familien driver sitt vanlige liv i bygda. En slags machokultur og et språk uten så mange ord for følelser gjør det ekstra vanskelig. Livsgrunnlaget for reineierne trues også av klimaendringer og kontroversielle politiske avgjørelser. Totalen er tøff.

Kommuneoverlegen leder et stort prosjekt kalt *Oadjebas Guovdageainnus* – Trygg i Kautokeino. Det er en reaksjon på den økte forekomsten av psykisk uhelse, vold og selvmord i lokalsamfunnet.

– Vi har nettopp hatt en stor selvmordsbølge i området. Barna er det viktigste vi har. Vi må ikke svikte dem. Det gjør politikerne altfor ofte, mener Anne Lájla.

Fellesskap, fellesskap, fellesskap

Kommuneoverlegen er opptatt av at det avgjørende fellesskapet skal leve videre. Hun har laget en egen Instagram-konto kalt Kommuneoverlegen i Kautokeino. Der deler hun informasjon om helse og andre aktiviteter i bygda. Teksten er kun på samisk og preges av et «vi». Hensikten er blant annet å legge til rette for at folk kan mestre hverdagen.

– Familiemedlemmene bør få delta i reindrifta når det er som travlest, ved slakting eller merking. Pårørende må få mulighet til å kjøre sine kjære til sykehuset i Hammerfest. Bare tiden det tar å kjøre fram og tilbake utgjør mer enn en vanlig arbeidsdag.

TVERRFAGLIG SAMARBEID: – Styrken i dette samfunnet er at man har så mange man kan lene seg på. Fra høyre: Johan Aslak Pulk, Biret Sofe Henriksen, Synne Muggerud Sørensen, Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad, Anne Berit Pulk (sitter med ryggen til), May Britt Antonsen (grønn jakke), Heidi Selnes. Foto: Ánne Kátjá Gaup

Ánne Lájlá og ektemannen er selv aktive i skimiljøet, som samler mange mennesker i bygda. Til vinteren skal de for andre gang være ledere når samisk skiungdom skal til Arctic Winter Games, denne gangen i Canada. På veggen bak henne henger en innrammet plakatt fra de første urbefolkningslekene der hele familien deltok. Det var i Alaska.

– Mor tok alltid oss barna med på ski. Å kunne gå på ski er en viktig ferdighet, men noen synes det er underlig å trene i en rundløype uten at man faktisk skal noe sted. Jeg fikk liknende reaksjoner da jeg klatret på Stetind. For hva er liksom poenget med å komme seg opp på et fjell når man ikke har noe man faktisk skal gjøre der oppe, ler hun.

Samisk reaksjon på egen sykdom

Familien er avgjørende i hverdagen, ikke minst når sykdom slår inn. Det erfarte virkelig Ánne Lájlá da hun fikk brystkreft. Den samiske tenkemåten slo inn.

– Familien bodde på Røros. Jeg savnet storfamilien. Vi var for langt hjemmefra. Samtidig var det viktig at vi som familie var der for svigerfaren min.

HJEMMEKJÆR: Ánne Lájlá reiser gjerne på oppdrag for å undervise om samisk kulturforståelse, men det er alltid godt å komme hjem. Foto: Ánne Kátjá Gaup

Ánne Lájlá vrir seg i stolen. Hun syns det er ubehagelig å fortelle at det gikk både vår, sommer, høst og nesten en ny vinter fra hun kjente en kul under armen til hun gikk til legen. Behandlingen ble derfor mer omfattende enn om hun hadde oppsøkt helsetjenesten tidligere.

– Da jeg til slutt kom meg på sykehuset, følte jeg meg fremmed og redd. Det fantes ingen helsearbeidere jeg kunne relatere meg til. Ingen snakket språket mitt. Jeg skjønte plutselig ikke hva legene sa. Mannen min er ikke lege og ikke same. Han måtte forklare meg det jeg burde ha forstått best selv. Ingen spurte om bakgrunnen min. Jeg sa aldri at jeg var same, forteller hun.

Selv har hun alltid hatt et samisk nøkkelknippe rundt halsen når hun er på jobben. Symbolet skal gi pasientene hennes et tegn på at hun er en lege som kanskje har samme røtter som dem. Da hun selv var pasient, var det ingen leger som ga slike signaler.

«Det fantes ingen helsearbeidere jeg kunne relatere meg til. Ingen snakket språket mitt. Jeg skjønte plutselig ikke hva legene sa»

Døden banket på, eller?

Ánne Lájlá trodde hun skulle dø av sykdommen. Den tanken ble forsterket da legene ikke sa noe om døden.

– I mitt språk betydde tausheten, det usagte, at jeg kom til å dø, sier hun med tårer i øynene.

Hun tenke på hvordan det skulle bli for ungene hvis hun ble borte før de hadde fått lære alt om det egenartede i samekulturen. De hadde lært sørsamisk i den sørsamiske barnehagen på Røros og nordsamisk av moren hjemme. Men Ánne Lájlá var likevel

bekymret for at de ikke hadde fått erfare de tette familiebandene i Kautokeino. Krisen i livet gjorde at målet om å flytte nordover, tok fart. Men så kom koronaen.

Hun hadde bodd på Røros noen år før hun ble oppfordret av den anerkjente samfunnsmedisineren Helge Lund til å søke kommuneoverlegestillingen. Gjennom pandemien erfarte hun hvor spennende det var å få være med på å utvikle samfunnet på et overordnet plan. I 2022 søkte hun tilsvarende jobb i Kautokeino.

– Da det meste hadde falt på plass etter flytting, var det på tide å planlegge bryllup. Vi hadde «bare» 300 gjester. Brylluper er en stor dugnad i slekta, slik det også er med konfirmasjoner. På Juhls sølvsmie låner de til og med bort søljer, forteller Ánne Lájlá.

ENDELIG BRYLLUP: – Vi hadde «bare» 300 gjester. Foto: Ánne Kátjá Gaup

På hyllen står et bilde av bruden. Søljene foran på brystet ligner et vakkert skjold.

– Den øverste søljen er fra min mor, symmetrisk nedover henger mine døtres fremtidige konfirmasjonssøljer. Den i midten er fra min egen konfirmasjon, sier hun, og peker og forteller om alle de andre søljene fra slekten.

Så legger hun til:

– Styrken i dette samfunnet at man har så mange man kan lene seg på. Det er stadig flere som vender tilbake hit. Befolkningstallet er faktisk på vei oppover. Det er så gledelig, sier kommuneoverlegen, før hun går på kjøkkenet.

Hun skjærer opp skiver fra tørket reinkjøtt som ligger på benken.

– Her har du litt niste til kjøreturen over vidda. Det er slik faren min alltid gjør.

Noen timer etterpå sender hun en SMS for å forsikre seg om at bilturen over den langstrakte hvite vidda har gått bra. Meldingen varmer, men så tar irritasjonen over den neste meldingen over. Flyselskapet informerer om at været er for dårlig til at flyet kan lette før i morgen. Da husker jeg noe Ánne Lájlá sa om tidsklemma: «På samisk snakker vi ikke om at tiden går, den kommer.»

– Giella- ja kulturerohusat dagahit boasttuipmárdusaid

– Sámi ovdanbuktinvuohki speadjalastá min álbmoga historjjá, muitala Guovdageainnu suohkanvældodoavttir. Son bargá juohke beaivvi buoridit sámi álbmoga dearvvašvuodabálvalusaid.

OLLISLAŠVUOHTA: – Jus galgá sámevuoda ipmirdit, de ferte buot ipmárdusa háhkat vuodu rájes. Govven: Ánne Kátja Gaup

Go Ánne Lájla Westerfjell Kalstad váccii olgunastima vuodđofága Álttás, de ii oktage logaldalli hupman dan báikkálaš luondduálbmoga birra masa son gullá. Son jur healkkehii go loahpas gávnnai ovtta cealkaga pensumgirjjiin gos sápmelaččat namuhuvvojedje. Dat lei Samuel Balto ja Ole Nilsen Ravna birra, geat duodai leaba leamaš mielde hábmeme Norgga polárahistorjjá. Cealkka bovtii juoidá Ánne Lájllás. Son háliidišgođii čalmmustahttit dán sámi dievddu guovtto máhtu ja dan barggu maid soai barggaiga ovttas Fridtjof Nanseniin.

Geasseluomus medisiidnaoahpu 2. ja 3. jagi gaska vulggii son guorrat sámgáriid luottaid. Sponsorrođaid vehkiin ja preassafuomášumiin čadahii son fárrolaga muhtin ustibiin lossa ekspedišuvnna Ruonáeatnanjiekki rastá, oktiibuot 570 kilomehtera. Hirbmat beroštumiin sápmelaččaid kultuvrra ja historjjá hárrái máhcai son fas UiT Norgga ártalaš universitehtii medisiidnaoahpu goalmmat jahkái. Muhto ii doppe ge lean sadi sápmelaččaide oahpahusas. Ii oktage hupman sin dearvvašvuodadili dahje dearvvašvuodafálaldaga birra.

RUONÁEATNAMA RASTÁ: Ekspedišuvnnainis háliidii Ánne Lájlá čalmmustahttit dan barggu maid sámi dievddu guovttos barggaiga ovttas Fridtjof Nanseniin. Govven: Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad

Ánne Lájlá ii ceggen gieđa jearahallat fáttá birra. Golle vel moadde dálvvi, ja easka maŋŋel go lei oassálastán sámi dearvvašvuodakonferánsas, rievdaohte áššit. Dan rájes lea son bargan fuolahit sápmelaččaide seammaárvosaš dearvvašvuodafálaldaga go muđui Norgga álbmogis.

Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad

Riegádan 1981 Álttás

Cand.med., UiT – Norgga árktalaš universitehta, 2009

LIS-doavttir Guovdageainnu suohkanis, 2012–14 ja Unicare Plassjes, 2014–17

Suohkanvældodoavttir ja fástadoavttir, Plassje ja Holtålen suohkaniin, 2018–21

Prošeaktajodiheaddji – Samisk helseteam / Saemien helasoedåehkie, 2020–23

Suohkandoavttir ja fástadoavttir, Guovdageainnu suohkanis, 2021–d.d.

Sámi doavttirsearvvi jodiheaddji, 2016–18

Lullisámi dearvvašvuodafierpmádaga jodiheaddji, 2019–24 ja nubbinjodiheaddji 2024–d.d.

Dábálašmedisiinna ja servodatmedisiinna spesialista, 2024

Miellahttu Sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid ekspeartalávdegottis, 2025–d.d.

Stivralahttu Helsefak, UiT – Norgga árktalaš universitehta, 2026–d.d.

Sevdnjes historjá lea cieggan rupmašii

– Manne don it jietnadan maidege logaldalliide dahje oahppojođiheddiide?

Mun jearan njuolga. Moai čohkkájetne soffás fiinna viesus Guovdageainnus, gos son orru iežas trøndelágalaš isidiin ja sudno golmmain mánáin. Láhttis lea gietkka. Hildus leat olu bearašgovat ja vihagahpir mas leat guhkes silbavilges silkebáttit. Soai leaba easkka ládje náitalan. Mii máhccat dávviriidda stobus, muhto álggos vuos vástida veaháš váddáset gažaldagaid.

– Jus galgá ipmirdit sámevuoda, de ferte buot ipmárdusa háhkat vuodu rájes. Dan mun gaskkustan iežan logaldallamiin ja go válddán vuostá turnusdoaktáriid dáppe suohkanis, muitala Ánne Lájlá. Mañemus jagiid lea son leamaš suohkanváldodoavttirin ruovttusuohkanis Guovdageainnus.

SIERRA EKSPEDIŠUVDNA RUONÁEATNAMA RASTÁ: Dálkefámut ledje seamma hástaleaddjit go stuora polamanniide. Govven: Ánne Lájlá Westerfjell Kalstad

Ánne Lájlá jearrala lea go gáffe beare garas ovdal go joatká:

– Dáruiduhttimis lei okta mihttu, namalassii ahte sápmelaččat galge jávkat. Politihkka bisttii 100 jagi, 1850 rájes 1950 rádjái. Muhto maiddá mañjel leat sápmelaččat olgguštuvvon ja vealahuvvon stuoraservodagas. Dat dovdu lea cieggan mii rupmašiidda.

«Maiddá mañjel leat sápmelaččat olgguštuvvon ja vealahuvvon stuoraservodagas. Dat dovdu lea cieggan min rupmašiidda»

1970-logus gohccájedje sápmelaččat. Dat mielddisbuvttii stuorát dihtomielalášvuoda giela ja kultuvrra hárrái. Dehálaš olahusat ledje Sámedikki ásaheapmi ja ILO-konvenšuvdna álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra, mas Norga geatnegahtii iežas ráđđádallat sápmelaččaiguin áššiid dáfus mat váikkuhit sidjiide. Olu čeahpes sámi dáiddáriid ja musihkkáriid vehkiin leat áššit ovdánan vel eambbo mañemus logi jagi. Erenoamážit nissonolbmot ožžot olu fuomášumi sihke sisriikkalaččat ja olgomáilmmis. Dáiddár Máret Ánne Sara lea leamaš Veneziabiennálas ja su dáidda čájehuvvo Nationálmuseas ja Tate Gallerys Londonis. Norgga Opera & Baleahhta čájeha Elle Sofe Sara bihtá «Láhpon».

– Dáiddárat govvidit olu min jávohis gulahallanmálle Sámis. Dasa lassin leat sámi nuorat dáistališgoahtán. Dat dáhpáhuvai maŋgel go mun gergen oahpuin. Mun dovden iežan vierisin ja unnitlogus Romssas. Dáppe Guovdageainnus lea eará ládje. 95 % álbmogis hupmet sámegiela, muitala Ánne Lájlá.

Dat gii orru jávohaga, ii leat ovttaoaivilis!

Ánne Lájlá deattuha ahte lea erohus das movt gulahallá sámegillii ja dárogillii.

– Jus dus livččii sámi duogáš, de livččen gulahallan duinna veaháš eará ládje. Duinna mun human eambbo njuolga. Dasa lassin lea munnje unohas čalmmustahttit iežan nu olu. Mun searvvan jearahallamii vai beasan ovddidit áššiid main mun beroštan, in fal iežan. Sámi servodat lea *min*, ii ge *mu*, birra.

FÁHTEHALAI BORASDÁVDII: – Mun váillahin lagasolbmuid. Mii leimmet beare guhkkin eret ruovttus. Govven: Ánne Kátjá Gaup

Mun dovddan ahte mun, rivgojearahallin, šattan eambbo dihtomielalaš. Dán ládis nissonolbmo áŋgirvuohta, geainna mun lean njunnálaga, dahká mu eambbo sáhkkiin ja bidjá mu eambbo guldalit.

– Mii eat daja njuolga dan maid mii jurddašit. Jus sápmelaš orru jávohaga, de ii mearkkaš ahte son lea ovttaoaivilis, nu go dáčča sátnevádjasis lea. Mis lea nuppe ládje: Jus orru jávohaga, de *ii* leat ovttaoaivilis! Dan ferte diehtit go humada sámi pasieanttaiguin. Muđui šaddet olu boasttuipmárdusat.

«Mis lea nuppe ládje: Jus orru jávohaga, de ii leat ovttaoaivilis! Dan ferte diehtit go humada sámi pasieanttaiguin»

– Maid vel ferte diehtit?

– Dasa livčče olu vástádusat. Min historjjá geažil lea olbmui oppalaččat unnán luohtámuš almmolašvuhtii. Erenoamážit dievdoolbmui lea unnán jáhkku dearvvašvuodabálvalussii. Oallugat luhttet eambo min guvhláriidda go doaktáriidda. Danne oažžu vuordit ahte pasieanttat leat leamaš doppe ovdal go bohtet doaktára lusa. Jus pasieanta mitala dakkár galledeami birra, de ii ábut hirmahuvvat dahje hejohit dan.

KANTUVRRAS: – Olu sápmelaččat luhttet eambo guvhláriidda go doaktáriidda. Govven: Ánne Kátjá Gaup

Sihke suohkanváldodoavttirrollas ja fástadoavttirin bargá Ánne Lájlá čadat hukset luohtámuša. Lea hui ávkkálaš go leat njeallje sámegiela doaktára suohkana doavttirkantuvrras.

Birget ieš

– *Birgejupmi* lea hui vuđolaš ášši mis. Pasieanttat eai soaitte boahtit dakkaviđe go leat roasmuohuvvon dahje buohccán, muhto sii iđistit go bártidišgohtet. Das sáhttet leat váikkuhusat. Birget ieš – ovttas luondduin, iežas lagamusaiguin ja sogain – lea seammás mávssolaš ja guoddevaš. Dakko lea dáčča servodagas juoga oahppat. Jápmima oktavuodas dadjet mu pasieanttat dávjá: «Muhto jápminbeaivvi meaddel ii beasa». Lea juoga lágan govttolašvuhta dan hárrái maid sáhtta vuordit. Maiddái dearvvašvuodabálvalusain.

Iešheanalášvuhta dahká ahte árbevierut fievrriiduvvojit viidáseappot. Ánne Lájlá 14-jahkásaš bárdni vulggii duvle meahccái sihke saháin ja stuoraniibbiin. Eatni mielas lei gal oalle maŋjit, muhto son suovai su vuolgat go mitalii ahte lea gávndan perfeakta báhki man áiggošii ávnnastit, goikadit ja mas áiggošii ráhkadit guvssi.

SÁMI ÁRBEVIERUT: – Dáidda ja duodji lea mielde fievrrideame kultuvrra viidáseappot.
Govven: Ánne Kátjá Gaup

*«Jápmima oktavuodas dadjet mu pasieanttat dávjá: ‘Muhto
jápmínbeaivvi meaddel ii beasa’. Lea juoga lágan govttolášvuohta
dan hárrái maid sáhtta vuordit. Maiddái
dearvvašvuodabálvalusain»*

– Muhto das go galgá ieš birget nu olu, leat maiddái heittot bealit. Muhtimat min nuorra dievdoolbmui rahčet lossamielain ja vearrámus dilis suicidalitehtain. Nuorra boazoeaiggádat vánddardit meahcis akto guhkit áiggiid dan botta go bearaš eallá dábálaš eallima gilis. Go dasa lassin vel lea veaháš machokultuvra ja go gielas eai leat nu olu sánit dovdduid birra, de šaddá ášši vel váddáseabbon. Boazoeaiggádiid eallinvuoddu lea maid áitojuvvon dálkkádatrivedmiid ja nággovuloš politihkalaš mearrádusaid geažil. Oppalaččat lea lossat.

Suohkanváldodoavttir jodiha stuora proševtta man namma lea *Oadjebas Guovdageainnus*. Dat lea ásahuvvon reakšuvdnan dasa go psyhkalaš váttisvuodat, veahkaválddálášvuohta ja iešsorbmen lea lassánan báikkálaš servodagas.

– Mis lea aitto leamaš stuora iešsorbmenbárru min guovllus. Mánát leat buot divrasepmosat mat mis leat. Mii eat ábut beahttit sin. Dan dahket politihkkárat beare dávjá, oaivvilda Ánne Lájlá.

Searvevuohta, searvevuohta, searvevuohta

Suohkanváldodoaktára mielas lea dehálaš ahte dát mávssolaš searvevuohta seailuhuvvo. Son lea ráhkadan sierra Instagram-konto man namma lea «Guovdageainnu suohkandoavttir». Doppe son juohká dieduid dearvvašvuoda ja eará

doaimmaid birra gilis. Son čállá dušše sámegillii ja «mii»-searvevuhta lea hui guovddášis. Ulbmil lea earret eará láhčit dili dasa ahte olbmot galget nákcet beaivválaš eallima.

– Bearašlahtut berrejit beassat oassálastit boazodoalus alimus áigge, njuovademiin dahje miessemearkumiin. Oapmahaččat galggaše beassat vuojáhallat iežaset ráhkkásiid Hámmárfeastta buohcciviesus. Dušše mátki ruoktot ovdan ádjána guhkit go dábálaš bargobeaivi.

FÁGAIDRASTTILDEADDJI OVTTASBARGU: – Dán servodaga givrodan lea dat go dáppe leat nu oallugat geat sáhttet doarjut. Govven: Ánne Kátjá Gaup

Ánne Lájla ja su isit leaba ieža ángirát čuoigambirrasis, mii čohkke olu olbmuid gilis. Dálvet galgaba nuppes vuolgat jodiheddjin go sámi čuoigannuorat servet Arctic Winter Gamesii, dán háve Kanadas. Seainnis su duogábealde lea rámmjuvvon plakáhtta vuosttaš álgoálbmotgilvuvuin main olles bearaš oassálasttii. Dat lei Alaskas.

– Eadni lávii álo váldit mánáidis mielde čuoigat. Lea dehálaš máhttit čuoigat, muhto soapmásiid mielas lea ártet hárbhallat jorbaláhtus gos ii dette olle gosage. Mun vásihin sullasaš reakšuvnnaid go gizzon Stetindii. Go mii bat das lea ávkkiid gizzut várrái gos ii leat rievtti mielde mihkkege dahkamušaid, reašká son.

Sámi reakšuvdna iežas dávdii

Bearaš lea vealtameahttun dehálaš beaivválaš dilis, erenoamážit go buohccá. Dan beasai Ánne Lájla duođai vásihit go fáhtehalai čizžeborasdávdi. De gal sámi jurddašuvuohki vuittii.

– Bearaš lei orrume Plassjes. Mun váillahin lagasolbmuid. Mii leimmet beare guhkin eret ruovttus. Seammás lei dehálaš ahte min bearaš lei das vuohpa dihte.

RUOVVTOHAS: Ánne Lájlá johtá áinnas logaldallame sámi kulturipmárdusa birra, muhto lea álo buorre boahitit ruoktot. Govven: Ánne Kátjá Gaup

Ánne Lájlá sojada stuolus. Su mielas lea unohas mitalit ahte golai sihke gidđa, geassi, čakča ja measta ođđa dálvi dan rájes go son vuohččan dovddai šattalmasa giedas dassázii go manai doaktára lusa. Danne šattai dikšu mihá viidát go jus livččii mannan dearvvašvuodabálvalusa lusa ovdal.

– Go loahpas jovden buohccivissui, de dovden iežan vierisin ja balusin. Doppe eai lean dakkár dearvvašvuodabargit geaid livččen atnán oahpisin. Ii oktage hupman mu giela. Fáhkkestaga in ipmirdan maid doaktárat dadje. Mu isit ii leat doavttir ii ge sápmelaš. Son dat šattai čilget munnje dan maid ieš livččen galgan buoremusat ipmirdit. Ii oktage jearran mu duogáža birra. In namuhan goassege ahte lean sápmelaš, dadjá son.

Alddis sus lea álo leamaš sámi báddi čovddaguoibmin čeabet birra go lea barggus. Dát symbola galgá leat mearkan su pasieanttaide ahte son lea dakkár doavttir geas soitet leat seamma ruohttasat go sis. Go son ieš lei pasieantan, de ii lean oktage doavttir gii almmuhii dákkár signálaid.

«Doppe eai lean dakkár dearvvašvuodabargit geaid livččen atnán oahpisin. Fáhkkestaga in ipmirdan maid doaktárat dadje»

Jápmín skoalkkuhii, vai?

Ánne Lájlá jurddašii ahte son jápmá dán dávdii. Jurdda ciekkaai vel eambo go doaktárat eai jietnadan maidege jápmima birra.

– Mu gielas mearkkašii jávohisvuohta, dat mii ii daddjon, ahte mun boadán jápmín, dadjá son ganjalčalmmiid.

Son jurddašii movt mánáide šaddá jus son jápmá ovdal go sii leat oahppan buot sámi kultuvrra erenoamášvuođaid. Sii ledje oahppan lullisámegiela lullisámi mánáidgárddis Plassjes ja davvisámegiela eatnis ruovttus. Muhto Ánne Lájlá balai goitge ahte sii eai

lean beassan vásihit Guovdageainnu lagas fuolkevuodabáttiid. Dát heahtedilli eallimis dagahii ahte mihttu fárret davás, láttai jođánit. Muhto de bođii korona.

Son lei orron Plassjes muhtin jagiid ovdal go árvvus adnojuvvon servodatmedisiinnár Helge Lund ávžžuhii su ohcat suohkanváldodoavttirvirggi. Pandemiija čađa vásihii son man gelddolaš lea leahkit mielde ovdánahttime servodaga bajit dásis. 2022:s ozai son vástideaddji barggu Guovdageainnus.

– Go eanas áššit ledje sajis maŋŋel fárrema, de lei áigi plánegoahtit heajaid. Munnos ledje «dušše» 300 guossi. Heajat leat dakkár doalut man sohka lea álbmogassii mielde čadaheame, nu leat maddái konfirmašuvnnat. Juhls silbarávdí láve vel riskkuid nai luoikat, muitala Anne Lájlá.

VIIMMAT HEAJAT: – Munnos ledje «dušše» 300 guossi. Govven: Anne Kátjá Gaup

Hildus lea govva ruvdnamoarsis. Riskkut mat leat rattis hábmejit dego čappa galbba.

– Bajimus risku lea eatni, symmetralaččat vulos leat mu nieiddaid boahttevaš konfirmašuvdnariskkut. Diet mii lea gasku lea mu iežan konfirmašuvdnarisku, muitala son, ja cuoigu ja muitala buot daid eará sohkariskkuid birra.

Ja de lasiha vel:

– Dán servodaga givrodát lea dat go dáppe leat nu oallugat geat sáhttet doarjut. Dađistaga eanebut fárrejit ruovttoluotta. Álbmotlohku han lea lassáneame. Dat lea *nu* hávski, dadjá suohkanváldodoavttir, ovdal go livkkiha gievkkanii.

Son cábada goikebierrgu mii lea beavddi nalde.

– Dá lea veaháš niesti go galggat vuodjit duoddara badjel. Nu láve mu áhčči álo dahkat.

Moadde diimmu maŋŋel sádde son SMS -dieđu diđoštan dihte ahte biilamátki viiddis, vilges duoddara badjel lea mannan bures. SMS-diehtu ligge mu váimmu, muhto čuovvovaš diehtu gal duskkástuhtá. Girdifitnodat dieđiha ahte dálki lea nu heittot ahte eat sáhte girdilit ovdal ihttin. De muitán juoidá maid Anne Lájlá dajai áigegáržžádusa birra: «Sámegillii mii eat daja ahte áigi manná, dat boahtá.»